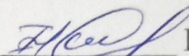

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН, ІНФОРМАЦІЇ ТА
РЕГІОНАЛЬНИХ СТУДІЙ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач випускової кафедри

 Ніна РЖЕВСЬКА

« 15 » 06 2023р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ БАКАЛАВРА

СПЕЦІАЛЬНОСТІ 291 «МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ,
СУСПІЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ»

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ

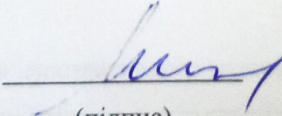
«МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ»

Тема: «ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ФРН (2005–2021 РР.)»

Виконавець: здобувач вищої освіти 4 курсу, 408 групи, Кузьомко Ірина
Олександрівна

Керівник: д. іст. н., проф., професор кафедри міжнародних відносин, інформації та
регіональних студій Троян Сергій Станіславович

Нормоконтролер:

(підпис)

Олексій МЕНДРІН

КИЇВ 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	7
1.1. Об'єднання Німеччини і становлення основ постбіполярної зовнішньої політики.....	7
1.2. Зовнішня політика і дипломатія ФРН у 1991–2005 рр.	11
РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ ЕТАПИ ЕВОЛЮЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ФРН КАНЦЛЕРСТВА А. МЕРКЕЛЬ	18
2.1. Зовнішньополітичний курс ФРН у 2005–2013 рр.	18
2.1.1. 2005–2009	18
2.1.2. 2009–2013	20
2.2. Зовнішня політика ФРН у 2013–2021 рр.....	22
2.2.1. 2013–2017	22
2.2.2. 2017–2021	24
РОЗДІЛ 3. УКРАЇНА В ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОМУ КУРСІ ФРН	27
3.1. Становлення німецько-українських відносин у 1991–2005 рр.	27
3.2. Характер і особливості політики ФРН щодо України у 2005–2013 рр.....	31
3.3. Трансформація німецького курсу в умовах гібридної війни Росії	37
ВИСНОВКИ.....	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	48

ВСТУП

Актуальність теми зумовлена тим, що в період 2005–2021 рр. ФРН зазнавала значних змін, як внутрішньо, так і зовнішньо. Зовнішня політика Німеччини була направлена на співпрацю з різними країнами та міжнародними організаціями, зокрема в рамках Європейського Союзу. Важливі події та виклики, що відбулися за цей період, такі як криза в євросоні, війна в Україні, міграційна криза, та зміни у світовому політичному ландшафті, суттєво вплинули на зовнішньополітичні пріоритети та стратегії ФРН.

Дослідження особливостей зовнішньої політики ФРН за канцлерства А. Меркель допоможе розкрити сутність прийнятих рішень, зміни у пріоритетах та стратегіях Німеччини, а також її роль та вплив на світовій арені, що, відповідно, дозволить краще розуміти розвиток зовнішньополітичного курсу ФРН, а також зробити висновки про її позицію та внесок у глобальну політику.

Окрім того, дана тема є актуальною в контексті сучасних геополітичних змін та викликів, з якими стикається світове співтовариство. Розуміння зовнішньополітичного курсу ФРН допоможе розкрити важливі аспекти міжнародних відносин, таких як безпека, економічна співпраця, права людини та демократія.

Також, у сучасних умовах війни Росії проти України постає важливе питання щодо підтримки України з боку держав-членів Європейського Союзу, зокрема Федеративної Республіки Німеччина.

Незважаючи на те, що А. Меркель вже не є канцлером ФРН, її політика щодо України та Російської Федерації значно вплинула на сучасний стан українсько-німецьких відносин. Відносини між Україною та ФРН мають велике значення для обох країн та для всієї Європи в цілому. За останні роки Україна стала однією з ключових тем на зовнішньополітичній арені ФРН, особливо через геополітичне значення України в контексті відносин між Росією та Заходом. Важливим моментом є також те, що в останні роки відносини між Україною та ФРН зазнали значних змін та перетворень, що потребують детального аналізу та вивчення.

Метою дослідження є аналіз особливостей зовнішньої політики Федеративної Республіки Німеччина за канцлерства А. Меркель.

Відповідно до поставленої мети було виділено наступні **завдання**:

- розглянути теоретико-методологічні основи дослідження;
- виокремити основні етапи еволюції зовнішньої політики ФРН канцлерства А. Меркель;
- проаналізувати роль України в зовнішньополітичному курсі ФРН.

Для кваліфікаційної роботи за темою «Особливості зовнішньої політики ФРН (2005–2021 рр.)» **об'єктом** дослідження є зовнішньополітичний курс ФРН доби постбіполярних міжнародних відносин, **предметом** – характер, основні вектори й особливості зовнішньої політики ФРН канцлерства Ангели Меркель.

Джерельна база роботи переважно складається зі статей, монографій, офіційних інтернет-ресурсів тощо. Питання об'єднання ФРН досліджували в своїх працях Гончаренко А. В. «Міжнародно-правові аспекти об'єднання Німеччини у 1990 р.» [6] та Кудряченко А. І. «ФРН–НДР: Досвід об'єднання і роль у ньому міжнародних акторів: Проблеми всесвітньої історії» [12]. Особливості зовнішньої політики Німеччини у період 1991–2005 рр. досліджено у працях Сергієнко Я. Ю. «Основні вектори зовнішньої політики об'єднаної Німеччини за часів правління Гельмута Коля та Герхарда Шредера: спроба порівняльного аналізу» [33] та Веклюк М. «Концептуальні основи «нової східної політики» канцлера Г. Шредера» [3].

Питання ключових аспектів зовнішньої політики за канцлерства А. Меркель розглядається в роботах: Кудряченко А. І. та Мартинова А. Ю. «Глобальні виміри зовнішньої політики Німеччини (2005–2021 рр.)» [11] та «Зовнішня політика ФРН за часів другої великої коаліції: основні напрями і результати (2005–2009)» [20], Рудько С. О. «Зовнішня політика та політичні системи Французької Республіки та Федеративної Республіки Німеччини» [30], Мітрофанової О. О. «Досвід та особливості узгодження суперечностей між Німеччиною та Францією» [22] та «Стратегічне партнерство зі США провідних європейських акторів» [23] та інших.

Питання України в зовнішньополітичному курсі ФРН досліджували в своїх працях: Гільченко О. Л. та Верютіна Д. М. «Роль Німеччини в урегулюванні української кризи» [4]; Кравченко В. та Стасюкевич І. «Динаміка українсько-німецьких відносин у контексті змін в політиці Німеччини» [9]; Манжола В. А. та Хилько О. Л. «Європейська безпека і Україна» [19]; Приймак Б. І. «Етапи реагування німецької дипломатії на безпекові виклики у зв'язку з агресією Росії проти України» [27], «Євроінтеграційна та євроатлантична політика України в контексті двосторонніх відносин з ФРН в період канцлерства Ангели Меркель» [28], «Східне партнерство» як механізм зовнішньої політики Німеччини щодо євроінтеграційних процесів» [29]; Сокол С. М. «Місце України в зовнішній політиці Німеччини в Східній Європі на сучасному етапі» [34]; Халаджи В. В. «Європейська політика сусідства: роль та місце України» [37]; Харлан Г. О. «Нова східна Європа в суспільно-політичному дискурсі ФРН (2004–2017 рр.)» [39], «Роль ФРН у реалізації Європейської політики сусідства та програми «Східне партнерство» ЄС щодо України (2004–2019)» [40], «Україна в східноєвропейській політиці Федеративної Республіки Німеччина (1990–2014 рр.)» [41]; Хім'як А. та Гогоша О. «Роль ФРН у врегулюванні російсько-українського конфлікту» [44] та інші.

Відповідно, ми можемо прослідкувати, що найбільш дослідженим аспектом зовнішньої політики Німеччини серед українських дослідників є питання особливостей німецько-українських відносин.

Для проведення дослідження автором було використано наступні **методи**: системний підхід допоміг проаналізувати загалом предмет дослідження; для визначення основних напрямків політики ФРН під час урядування коаліцій на чолі з Г. Колем та Г. Шредером, а також впливу цих федеральних канцлерів на формування особливостей зовнішньої політики А. Меркель, було використано ретроспективний метод. Цей метод передбачає виходження за визначені хронологічні рамки з метою отримання історичної перспективи та аналізу. Ретроспективний підхід дозволив оцінити успіхи та недоліки минулих урядів, а також встановити зв'язки між їхніми діями та подальшим розвитком зовнішньої політики ФРН. Також, було використано

порівняльний метод для того, щоб детально проаналізувати відмінності особливостей зовнішньополітичної діяльності А. Меркель на різних етапах її правління.

Апробація результатів роботи полягає в тому, що основні положення, ідеї та результати дослідження представлено на науково-практичній конференції та круглому столі:

1. Круглий стіл «Європейські стандарти освітніх програм: молодь і наука» (м. Київ, НАУ, 10 листопада 2022 року) [15].

2. XXI Міжнародна науково-практична конференція здобувачів вищої освіти і молодих учених «Політ. Сучасні проблеми науки» у галузі Міжнародні відносини (м. Київ, НАУ, 7 квітня 2023 року) [14].

Структура роботи обумовлена метою дослідження і логікою наукового пошуку. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що поділяються на підрозділи, висновків та списку використаних джерел (60 найменувань). Обсяг основного тексту становить 47 сторінок, загальний обсяг дослідження становить 53 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Об'єднання Німеччини і становлення основ постбіполярної зовнішньої політики

Події 1989–1990 рр. в Німеччині викликали значний резонанс у світовій спільноті, що було пов'язано з питаннями щодо процесу об'єднання ФРН та НДР. Серед них були проблеми з питань миру та безпеки на європейському континенті, контролю над об'єднаною Німеччиною з боку міжнародних організацій, а також економічних та правових аспектів об'єднання. Вказані питання обумовлювались тим, що там де раніше існував кордон, з'явилася потужна німецька держава, що суттєво змінило баланс сил серед європейських країн. Раніше в регіональних європейських інтеграційних групах не було яскраво вираженого лідера, але тепер саме ФРН виступає в ролі головної європейської держави [6, с. 39].

Слід зауважити, що процес трансформації зовнішньополітичного курсу ФРН був складним і супроводжувався значними внутрішньополітичними дебатами, зокрема щодо «нормалізації» Німеччини та її нового статусу на світовій арені. ФРН протягом тривалого часу функціонувала з обмеженим суверенітетом, що не дозволяло їй проводити самостійну та активну зовнішню політику, а замість цього зосереджувалась на структурах європейської та трансатлантичної інтеграції. Нові умови, в яких опинилася держава, стали надзвичайно серйозним випробуванням для всіх німців.

Єдиним документом, що чітко визначав німецькі зовнішньополітичні пріоритети в період 1990-х років, є відома «Біла книга безпеки Федеративної Республіки Німеччина», в якому визначені наступні ключові інтереси німецької зовнішньої політики:

- забезпечення свободи, безпеки, добробуту громадян Німеччини та цілісності державної території;

- спільна інтеграція з європейськими демократіями до Європейського Союзу;
- міцний трансатлантичний союз на основі спільних цінностей та інтересів зі США як світовою державою;
- примирення та партнерство відносно східних сусідніх держав, їх залучення до західних структур і створення нового всеохоплюючого кооперативного порядку в сфері безпеки;
- дотримання міжнародного права і прав людини на глобальному рівні, а також побудова справедливого світового економічного порядку, що базується на принципах ринкової економіки [33, с. 182].

Проте, варто зазначити, що хоча й існували деякі активні дискусії стосовно формування та реалізації зовнішньополітичного курсу ФРН загалом, зокрема його орієнтації на нові незалежні країни Центрально-Східної Європи, представники уряду, особливо з консервативно-ліберальної коаліції під керівництвом Г. Коля, обережно підходили до питань, пов'язаних з чітким визначенням національних інтересів Німеччини [33, с. 183].

Отож, варто розглянути питання об'єднання Німеччини детальніше. 13 лютого 1990 р. на конференції з питань відкритого неба в м. Оттава було ухвалено рішення щодо формули дипломатичних переговорів, спрямованих на узгодження зовнішніх аспектів досягнення німецької єдності. Ця формула відома як «два плюс чотири», що включала ФРН, НДР, США, СРСР, Велику Британію і Францію. За цим рішенням, вважалося, що всі питання, пов'язані з внутрішніми аспектами об'єднання, включаючи його терміни, повинні розглядатись виключно НДР і ФРН, тоді як зовнішньополітичні проблеми будуть обговорюватися представниками шести країн. Під час цієї конференції Г.-Д. Геншер заявив про «безумовну готовність німецького народу забезпечити мир і стабільність у Європі» [12, с. 154].

Договір про остаточне врегулювання всіх питань щодо об'єднання двох німецьких держав був підписаний у Москві 12 вересня 1990 року в результаті переговорів за формулою «два плюс чотири», що передбачав набуття повного суверенітету ФРН у внутрішніх і зовнішніх справах [12, с. 154].

Результати переговорів у Москві, до підписання, постійно залишалися під сумнівом. Наприклад, в ході телефонної розмови, що відбулася 10 вересня, між президентом СРСР М. Горбачовим та канцлером ФРН Г. Кодем, виникало багато розбіжностей. Було встановлено, що радянські війська повинні бути виведені з НДР до кінця 1994 року. Проте переговори почали гальмувати через французьку і британську сторони так, як спочатку уряди цих країн вважали, що процес об'єднання Німеччини триватиме довше через радянську сторону. Після чого, британський уряд зробив останню спробу уповільнити об'єднавчий процес, вимагаючи, щоб єдина Німеччина після об'єднання мала право проводити військові навчання на території колишньої НДР. Радянська сторона ж без зволікань відмовилась це виконувати. Проте, під час переговорів з 11 на 12 вересня Державному секретарю США Дж. Бейкеру вдалось переконати британську сторону відмовитися від своєї вимоги [12, с. 152].

Договір, який складався з десяти статей, фактично вирішив зовнішньополітичні аспекти об'єднання Німеччини, виступаючи як мирний договір між Німеччиною та державами-переможницями у Другій світовій війні. Його результатом було відновлення не лише німецької єдності, але й повного суверенітету Німеччини.

Першою статтею договору було визначено кордони об'єднаної Німеччини, які охоплювали територію колишньої НДР, ФРН та весь Берлін. Підтвердження остаточного характеру німецьких кордонів мало велике значення для забезпечення миру в Європі. Об'єднана Німеччина заявила про свою відмову від будь-яких територіальних претензій до інших держав і зобов'язалася утримуватися від подібних претензій у майбутньому. Німеччина також відмовилась від виробництва, володіння і розпорядження ядерною, біологічною і хімічною зброєю.

Збройні сили об'єднаної Німеччини мали бути зменшені до 370 тисяч осіб протягом 3–4 років, оскільки загальний потенціал армій НДР та ФРН становив 600 тисяч осіб. Договір також передбачав, що іноземні війська та ядерна зброя або її носії не будуть розміщуватися та розгортатися на території колишньої НДР [6, с. 40].

Згідно з восьмою статтею, об'єднана Німеччина отримувала повний суверенітет над своїми внутрішніми і зовнішніми справами. Договір не обмежував її право на участь в союзах з повними правами та обов'язками, що впливають з такої участі.

Угода про остаточне врегулювання щодо Німеччини, що набула чинності 15 березня 1991 року, була підписана міністром закордонних справ ФРН Г.-Д. Геншером, головою Ради міністрів НДР Л. де Мезьєром, міністром закордонних справ Франції Р. Дюма, міністром закордонних справ Великобританії Д. Хердом, держсекретарем США Дж. Бейкером та міністром закордонних справ СРСР Е. Шеварднадзе [6, с. 40].

Незважаючи на те, що питання взаємовідносин між ФРН та СРСР було включено до окремої «Великої угоди», у пункті 5 було визначено статус території колишньої НДР. До повного виведення радянських військ з нових федеральних земель дозволялося розташовувати лише німецькі війська територіальної оборони, які не були включені до структур НАТО. Після виведення радянських військ могли розташовуватися німецькі війська, що входять до НАТО, але без ядерної зброї [6, с. 40].

Також, у Нью-Йорку 1 жовтня 1990 року міністри закордонних справ шести держав підписали Протокол про припинення дії чотиристоронніх прав та відповідальності щодо Берліна та Німеччини в зв'язку з об'єднанням Німеччини, що змінив зовнішньополітичне становище об'єднаної Німеччини, яка повністю відновила свій суверенітет і мала право самостійно визначати зовнішньополітичні орієнтири [6, с. 41].

Договором «два плюс чотири» було визначено статус об'єднаної німецької держави, її територію, кордони, права та відповідальність. Об'єднання Німеччини не призвело до створення нової держави, але розширило Федеративну Республіку Німеччину, яка існувала з 1949 року. Остаточо було визначено кордони об'єднаної Німеччини у відповідних документах, підписаних ФРН з Польщею та Чехією [12, с. 156].

Отже, договір, який був підписаний між ФРН, НДР, США, СРСР, Великою Британією та Францією 12 вересня 1990 р., повноцінно припинив дію Ялтинсько-

Потсдамської системи міжнародних відносин, що суттєво вплинуло на повоєнний устрій в Європі, призвело до руйнування системи союзів країн Східної Європи, розпуску Організації Варшавського Договору і було однією з причин розпаду СРСР. Тобто, відповідно подолання німецького розколу і досягнення державної єдності Німеччини мали вирішальне значення для розвитку Європи і світу протягом усього післявоєнного періоду. Досвід діяльності Німеччини, а також роль союзників Західної Німеччини, Москви та інших учасників, надзвичайно важливий. Інтеграція ФРН в західні структури, зміцнення союзницьких відносин серед демократій, а також підтримка інших країн допомогли реалізувати раніше досягнення єдності Німеччини в новій Європі. Кожен учасник цих подій відіграв важливу роль. Однак, підтримка США ФРН, узгодженість підходів у принципових питаннях, відповідна координація зусиль між цими державами, соціально-економічна потужність Західної Німеччини і спільне прагнення всіх учасників переговорного процесу до неконфронтаційних відносин на континенті принесли очікувані результати.

1.2. Зовнішня політика і дипломатія ФРН у 1991–2005 рр.

Поява Об'єднаної Німеччини в кінці 1980-х–початку 1990-х років була однією з найбільш значущих подій на світовій арені. Незважаючи на опозицію деяких країн, таких як Франція та Велика Британія, баланс сил в Європі, що склався після Другої світової війни, залишався незмінним. Однак варто підкреслити те, що нова держава зіткнулась із численними викликами як у внутрішній, так і у зовнішній політиці. Наприклад, важливим питанням стало змінення ролі Об'єднаної Німеччини в європейській та світовій системі безпеки, оскільки об'єднання дозволило країні стати найвпливовішою державою у Західній Європі [33, с. 181].

Звичайно німецьке керівництво розуміло, що досягти позиції однієї з найвпливовіших держав можна лише завдяки співпраці з Європейським Союзом. Тому більшість політиків Німеччини обговорювали питання щодо інтеграції ФРН до європейського співтовариства. Після того, як ФРН стала частиною Європи, вона

змогла реалізувати зовнішньополітичні амбіції, не під прикриттям національних інтересів, а на користь загальноєвропейського блага.

Варто зазначити, що найбільше цю ідею підтримував Г. Коль, який стверджував, що єдина Європа є найважливішою умовою збереження миру і свободи в ХХІ ст., і що це особливо важливо для Німеччини, яка розташована в самому центрі Європи. Єдність Європи мала допомогти вирішити численні внутрішні проблеми, пов'язані з об'єднанням старих і нових федеральних земель, які виникали в цьому процесі [33, с. 184].

Г. Коль також визнавав важливість співпраці зі США, стверджуючи, що Німеччині потрібне таке партнерство. Однак, німецькими політичними діячами почала використовуватись й хитрість, приховуючи свою в певній мірі агресивну зовнішню політику говорячи про «інтереси Німеччини» [25, с. 316]. Вона полягала в тому, що ніхто не розумів межі, де ці інтереси починаються та закінчуються.

Проте, як вже зазначалось вище, не існувало єдиної стратегії щодо зовнішньої політики. Тільки в грудні 1991 року було зроблено перший важливий крок, а саме прийнято документ «Військово-політичних та військово-стратегічних основ та концептуального напрямку перебудови бундесверу» або «Доктрина Наумана». Документ визначав можливу участь бундесверу у вирішенні різних конфліктів, але виключно під егідою ООН чи НАТО. Доктрина спровокувала серйозну затяжну дискусію як у німецькому суспільстві, так в сусідніх країн, зокрема Франції [33, с. 182].

Вже в листопаді 1992 року міністром оборони Ф. Рюе було видано «Директиви оборонної політики», що визначили основні пріоритети політики ФРН у сфері безпеки. Міністр пояснював прийняття цього документу як сприяння демократизації та соціально-економічним перетворенням в Європі та в світі загалом, а також визначав його як відповідь на небезпеку, що випливає з появи нових конфліктів, що загрожують безпеці країни. Відповідно, вказані директиви визначили три пріоритети політики ФРН у цій сфері:

- забезпечення захисту німецьких громадян та країни від політичного шантажу та зовнішніх загроз;

- запобігання, стримування та розв'язання конфліктів, які можуть негативно впливати на цілісність та стабільність країни;
- забезпечення збереження союзницьких відносин з партнерами в межах НАТО [33, с. 182].

Варто зазначити, що в той же час проводилося створення Європейського союзу, а саме було підписано Маастрихтський договір 7 лютого 1992 року, який не лише створював нове державне утворення, але й обмежував суверенітет його членів, передаючи його новим наднаціональним органам [52]. ФРН проявляла великий інтерес до такого об'єднання, який був пов'язаний з перспективою отримання країною авторитету на світовій арені [13].

Іншим важливим напрямком зовнішньої політики Німеччини в той період була активна діяльність в Організації Об'єднаних Націй (ООН). У 1992 році ФРН стала одним із ініціаторів дискусії щодо реформування ООН. Тодішній міністр закордонних справ К. Кінкель відкрито підтримував отримання Німеччиною місця в Раді Безпеки ООН, що підкріплювалось тим, що ФРН суттєво сприяла фінансуванню ООН та робила великий внесок у бюджет організації. Проте, незважаючи на це, ФРН зазнала поразки у своїх зусиллях, оскільки інші члени Ради Безпеки не були готові поділяти владу в організації з Німеччиною. Незважаючи на це, ФРН продовжила активну участь у миротворчій діяльності ООН [50]. Наприклад, в 1993–1994 рр. військовослужбовці бундесверу брали участь в місії ООН в Сомалі [33, с. 182].

Навесні 1994 року була прийнята нова редакція «Білої книги з безпеки та оборони», що стала одним з ключових зовнішньополітичних документів країни. Також, «Біла книга» стала першим офіційним документом в новітній історії ФРН, що визнавав можливість застосування військової сили за підтримки ООН, НАТО, ЗЕС або ОБСЄ з метою вирішення військових конфліктів. Варто зазначити, що більшість положень цього документу повністю повторювали ідеї, які були висвітлені в «Директивах оборонної політики» [33, с. 182].

У жовтні 1994 року відбулися чергові вибори до бундестагу. Правляча коаліція ХДС/ХСС та Вільна демократична партія (СвДП) здобула перемогу на цих виборах, а канцлером знову став Г. Коль. Та за півроку до парламентських виборів була

ухвалена нова програма ХДС/ХСС. У цій програмі було зазначено, що «досягнення державної єдності та повного суверенітету означає для Німеччини збільшену відповідальність за мир у Європі та світі» [33, с. 182].

У тому ж році був представлений спірний документ електорату під назвою «план Шойбле-Ламмерса», що було запропоновано представниками ХДС. Відповідно до якого пропонувалось створення «ядра Європи», до якого мали входити Франція, Німеччина та країни Бенілюксу. Однак вказаний документ став причиною жорсткої критики з боку інших членів Європейського Союзу, зокрема Великобританії. Уряд Німеччини звинуватили в спробі обійти механізми ЄС та намірі встановити німецько-французьке лідерство в європейському співтоваристві [33, с. 182].

В свою чергу, 1996 р. ознаменувався посиленою співпрацею між Німеччиною та Францією в рамках розширення інвестиційних програм ЄС, що були прийняті Маастрихтським договором. Програми, а також активна діяльність цих двох країн-членів ЄС, наклали відбиток в Амстердамській угоді, що було укладено в жовтні 1997 року, та яка суттєво розширила повноваження наднаціональних інституцій ЄС у багатьох сферах. Важливо, що вказаний документ встановив основи зовнішньої політики Європейського Союзу та визначив стратегію розвитку організації на початок ХХІ ст. [32].

Загалом, політику Г. Коля можна охарактеризувати як послідовну і безсумнівно проєвропейську. Однак виборці не розуміли його намірів закріпити авторитет країни серед союзників, які підтримують євроінтеграцію, шляхом участі у різних військових конфліктах, оскільки це вимагало значних фінансових ресурсів, які могли бути використані на потреби суспільства. Більше того, уряд Г. Коля активно підтримував процес євроінтеграції ФРН, беручи участь у всіх проєктах різноманітних міжнародних організацій. Проте, варто все ж наголосити, що авторитет ФРН на міжнародній арені значно зріс, завдяки чому вдалось досягнути мети стосовно лідерства у європейському співтоваристві.

Вже наприкінці 1998 року соціал-демократ Г. Шредер зайняв пост федерального канцлера ФРН [38, с. 239]. Він розумів, що європейська політика тепер асоціюється безпосередньо з Німеччиною. Шредер наголошував на необхідності

подолання негативних наслідків минулого і відмови від будь-яких обмежень. Одним із перших серйозних випробувань для нового уряду стало виконання рішення, прийнятого попереднім складом бундестагу, про участь бундесверу в конфлікті на території Косово [49]. 16 жовтня 1998 року за це рішення проголосували 500 депутатів. Відповідно, солдати бундесверу брали участь у різних місіях на Дунаї, забезпечували амуніцію та зброю військам НАТО, а німецька авіація, що входила до складу багатонаціональних сил, здійснювала повітряні удари по Белграду. Важливо зазначити, що в лютому 1999 р. на конференції з питань безпеки в Мюнхені, Г. Шредер заявив, що Німеччина, як і будь-який інший член ЄС та НАТО, готова брати на себе відповідальність [3].

Слід зазначити, що в 1999 році відбулися зміни у відносинах між США та ФРН у питаннях зовнішньої політики. Конфлікт між цими двома країнами виник в рамках НАТО під час обговорення нової стратегічної концепції організації на саміті у Вашингтоні. Основною причиною конфлікту стало те, що ФРН наголошувала на тому, що НАТО обов'язково має отримати мандат ООН при вирішенні кризових ситуацій. З протилежного боку, американська делегація вважала, що будь-який конфлікт є ситуацією, що може бути вирішена і без отримання мандату від ООН [33, с. 183].

Відповідно, вже в 2000 році Організація Об'єднаних Націй стала ключовим місцем для здійснення зовнішньої політики ФРН. В цьому році було заплановано проведення «Саміту Тисячоліття», де мали обговорити питання діяльності організації на наступні роки, а також реформування ООН для більш ефективного вирішення кризових ситуацій. ФРН пропонувала розширити склад Ради Безпеки ООН. Г. Шредер, виступаючи на саміті підкреслив необхідність запобігання кризовим явищам та реформування Ради Безпеки ООН, вказавши на те, що Німеччина готова взяти на себе відповідальність [33, с. 182]. Таким чином, ФРН визначила умови та цілі зовнішньополітичної діяльності.

Вже у 2001 році ФРН разом з усім світом стикнулася з терористичними актами, що відбулися 11 вересня в США. Уряд ФРН негайно оприлюднив заяву, що країна, як

союзник США, буде реагувати на терористичні акти швидко і належним чином, відповідно до статті 5 Північноатлантичної угоди [33, с. 184].

Однак, коли почалося обговорення відправки військ НАТО до Афганістану, уряд ФРН стикнувся з серйозним опором всередині країни, особливо в бундестазі. Без згоди парламенту, уряд не мав права здійснити такий крок. Депутати висловили серйозні сумніви щодо необхідності участі німецьких військових. Лише завдяки наполегливим зусиллям уряду Шредера вдалося просунути резолюцію, яка дозволила німецьким військовим стати складовою частиною міжнародних сил в Афганістані та вже в грудні 2001 року 5000 солдатів бундесверу брали участь у цій операції [33, с. 184].

1 січня 2002 року було введено єдину європейську валюту – євро. Ця подія мала значення як для Німеччини, так і для Європейського Союзу, але саме ФРН була однією з найбільш зацікавлених країн ЄС в цьому питанні.

Проте, варто підкреслити, що в зв'язку з тим, що Г. Шредер у своїй передвиборчій кампанії використовував досить жорстку риторику, в якій Німеччина мала знайти свій «німецький шлях» у світі було спричинено певне занепокоєння сусідніх країн ФРН і деяких європейських країн, які не розуміли, що саме мав на увазі канцлер. Також, наприклад, ще більше спричинило розходження між Німеччиною та США те, що німецький уряд в цьому ж році оголосив, що не планує брати участь в операції США в Іраку. Після цього уряд Г. Шредера зробив усе можливе для відновлення відносин з США. Однак, ФРН все ж залишилася прихильником збереження Іраку як суверенної держави і продовжила співпрацю з Францією та Росією. Вже у січні 2003 року була прийнята спільна заява Франції та ФРН, в якій окреслювалась неприпустимість військового вторгнення, та в результаті конфлікт між ФРН та США було вичерпано [3].

В травні 2003 р. П. Штруком, новим міністром оборони Німеччини, було представлено оновлену версію «Директив з оборонної політики». У цьому документі міністр відзначав, що на сучасному етапі потрібно відійти від традиційного розуміння оборони винятково як захисту кордонів держави. За його переконанням, основна увага в питанні європейської та національної безпеки повинна бути приділена

міжнародним та етнічним конфліктам, асиметричним загрозам, зброї масового знищення та тероризму. За словами П. Штрука, ключовим рушієм європейської зони стабільності повинен стати саме Європейський Союз, і для цього необхідно мати розвинений інструментарій у всіх сферах, пов'язаних з безпекою. Слід відзначити, що ФРН все ж досягла поставленої мети в цьому питанні та вже 12 липня 2004 року було створено Європейське агентство з оборони [33, с. 185].

Улітку того ж року був представлений проєкт Конституції ЄС, який був розроблений спільно представниками Німеччини та Франції. Він передбачав перетворення ЄС на федеративний державний суб'єкт, де керівництво здійснювалося б Європарламентом та єдиним урядом. Вже 29 жовтня 2004 року в Римі відбулась церемонія підписання, після чого почалася процедура ратифікації документу країнами-членами ЄС. Однак, після провалу на референдумах в Нідерландах та Франції влітку 2005 року, його не ратифікували [5].

На тлі цих подій розпочалася внутрішньо-партійна криза в партії Г. Шредера. У 2004 році багато членів партії та й сам канцлер залишили посади. Останнім ударом для Шредера стала поразка його партії на місцевих виборах в Північному Рейні-Вестфалії в травні 2005 року, адже до того часу депутати від Соціал-демократичної партії Німеччини (СДПН) протягом 39 років завжди перемагали. Уряд розпочав процедуру дострокових виборів, які були заплановані на вересень 2005 р. В результаті СДПН зібрала однакову кількість голосів з блоком ХДС\ХСС. Почалися перемовини між партіями, що призвели до утворення так званої «широкої коаліції» між СДПН та ХДС\ХСС [33, с. 185]. Незважаючи на опозицію Г. Шредера, голова ХДС\ХСС, А. Меркель, стала новим канцлером ФРН [29, с. 137].

Отже, загалом європейський вектор зовнішньої політики ФРН був одним з найважливіших напрямків. За допомогою різноманітних методів, ФРН стала одним з найбільших і найвпливовіших гравців на міжнародній арені. В результаті вже від об'єднання та до 2005 р. Німеччина стала центральною державою Європи, навколо якої об'єднувалися інші європейські країни. Крім того, Німеччині вдалося досягти значних успіхів як у рамках будівництва ЄС, так і в діяльності Північноатлантичного альянсу. ФРН також проводила активну діяльність й у Організації Об'єднаних Націй.

РОЗДІЛ 2

ОСНОВНІ ЕТАПИ ЕВОЛЮЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ФРН КАНЦЛЕРСТВА А. МЕРКЕЛЬ

2.1. Зовнішньополітичний курс ФРН у 2005–2013 рр.

2.1.1. 2005–2009

Вибори 2005 року виявилися переломним моментом в історії об'єднаної Німеччини, адже жодна з великих партій (СДПН і блок ХДС/ХСС) не змогла утворити коаліцію з меншою партією, оскільки разом вони не набрали більш як 50% голосів у парламенті. В результаті, 10 жовтня 2005 року, під час переговорів між двома найбільшими «народними» партіями було прийняте рішення про утворення коаліції між ХДС/ХСС і СДПН під керівництвом А. Меркель.

Починаючи з 2005 року, в Німеччині відбулися чотири зміни коаліцій: уряд 2005–2009 років був «великою коаліцією», уряд 2009–2013 років складався з коаліції ХДС/ХСС і ВДП, але після того, як ВДП не пройшла до парламенту після виборів, канцлер Меркель утворила коаліцію з СДПН.

Варто зазначити, що 14 листопада 2005 року в Берліні після тривалих та складних переговорів була укладена угода про програму діяльності «великої коаліції». Особлива увага була приділена зовнішній політиці, зокрема пріоритетному розвитку Європейського Союзу [13] та активній ролі ФРН у міжнародній безпеці [20].

Отож, після об'єднання перед християнськими демократами в сфері міжнародної політики стояли наступні цілі:

- розвивати відносини зі США, оскільки протягом іракської війни ХДС не погоджувався з антитерористичною кампанією, запровадженою Вашингтоном. Проте, ще до початку наземної операції, А. Меркель свідомо віддавала перевагу відхиленню офіційним позиціям, до цього вона також підтримувала втручання НАТО в конфлікт у колишній Югославії;

– просування євроатлантичної орієнтації та скептицизму щодо співробітництва в форматі Париж–Берлін–Москва–Пекін. Однак, їхні позиції не завжди були послідовними в цих питаннях. В свою чергу, А. Меркель завжди твердо підтримувала «західну інтеграцію» ФРН;

– розвиток привілейованого партнерства з Туреччиною як альтернатива повноправному членству країни в ЄС. Лідери ХДС обґрунтовують свою позицію посиленням на численні порушення прав людини, які чинить турецький уряд, а також на невизнання ним геноциду вірмен у 1915 році. Крім того, існує кіпрська проблема, що суттєво гальмує розвиток бажаних двосторонніх відносин між Німеччиною та Туреччиною [16].

Перші півроку 2007 р. А. Меркель, бундесканцлер ФРН, та Ф.-В. Штайнмайєр, міністр закордонних справ Німеччини, виконували обов'язки головуєчих в ЄС [42]. Основними пріоритетами діяльності ФРН на європейському напрямку були розробка нового договору, що замінював «Договір про Конституцію для Європи» [17], глобальний захист клімату, енергетична політика та поглиблення трансатлантичного економічного співробітництва. ФРН наполягала на посиленні повноважень Європейського парламенту та прийнятті рішень з різних питань ЄС кваліфікованою більшістю голосів.

Також, у період з 2005 по 2013 рр. відбулася розробка та впровадження принципово нових форм взаємодії зі східноєвропейськими державами. Зокрема, ініціативою Європейської комісії стала «Європейська політика сусідства», що була спрямована на інституціоналізацію різних напрямків співробітництва ЄС [37]. Проте, недоліком «Європейської політики сусідства» виявилася відсутність диференціації між «європейськими країнами-сусідами» та «державами-сусідами Європи», до яких відносяться Україна, Білорусь і Молдова [39].

Стосовно відносин ФРН та Франції варто відзначити, що країни суттєво зблизили свої позиції, що сприяло збереженню та зміцненню ЄС [22]. Зокрема, завдяки тому, що після невдалих референдумів щодо проєкту конституції ЄС у Франції, Ірландії та Нідерландах спільні дії двох держав привели до укладення

Лісабонського договору 2008 року, який створив новий політичний формат Європейського Союзу [60].

Варто також проаналізувати співпрацю Німеччини та НАТО. Німеччина розглядає НАТО як політичний форум для обговорення проблем і ухвалення спільних рішень щодо забезпечення безпеки, а не винятково як військовий блок. Крім того, Німеччина акцентує на мирних шляхах вирішення проблем [57]. З іншого боку, для Сполучених Штатів НАТО є головним інструментом їх глобальної політики. Однією з ключових проблем співпраці стало реформування німецької армії та збільшення витрат на оборону [5].

Якщо говорити про відносини ФРН та РФ, варто зазначити, що уряд А. Меркель займає чітку позицію, що суттєво відрізняється від політики «особливих відносин» Г. Шредера. Проте, в зв'язку з тим, що у них є спільні інтереси в енергетичній сфері, А. Меркель час від часу робить певні поступки російським амбіціям. Наприклад, під час Бухарестського саміту НАТО у квітні 2008 року вона була проти вступу України та Грузії до Північноатлантичного альянсу. Однак після конфлікту між Росією та Грузією у 2008 році Меркель змінила думку та підтримувала вступ Грузії до НАТО [46].

2.1.2. 2009–2013

Після виборів до бундестагу у 2009 році А. Меркель сформувала коаліційний уряд з ХДС/ХСС і ВДП [47]. Діяльність нового уряду була спрямована на проведення соціально-економічних реформ та вирішення міжнародних викликів, зокрема, подолання наслідків світової фінансово-економічної кризи, активна природоохоронна політика та захист клімату [59].

У сфері зовнішньої політики Німеччина продовжувала підтримувати ЄС, США та НАТО на основі незмінного дотримання трансатлантичних цінностей [48]. Але А. Меркель також наголошувала, що Німеччина прагне «широкого військово-політичного діалогу з Росією», включаючи співпрацю в рамках Ради

Росія – НАТО. Вона зазначала, що Росія і Європа тісно пов'язані між собою [11, с. 125].

Після катастрофічного землетрусу в Японії у 2011 році стан енергетичної сфери ФРН суттєво погіршився. Відповідно подія спричинила скасування всіх попередніх угод, досягнутих у 2010 році, і знову виникла проблема відмови від ядерної енергетики країни [11, с. 126].

Виходячи з цього, Німеччина активно почала працювати над реалізацією проекту «Північний потік», який А. Меркель назвала «одним з найбільших інвестиційних проєктів в галузі газопостачання». ФРН надавала допомогу Росії як у пошуку співінвесторів з третіх країн, так і в проведенні переговорів зі скандинавськими та прибалтійськими партнерами [11, с. 126].

Федеративна Республіка Німеччина займалася рядом питань, зокрема управлінням кризовими явищами в Європейському Союзі. Одним із ключових завдань було подолання та зміцнення стійкості в єврозоні. Під керівництвом Меркель була прийнята стратегія збереження стабільності єврозони, а також створений фонд стабільності [11, с. 126].

Варто також зазначити стосовно «Європейської політики сусідства», в зв'язку зі складністю в диференціації понять, у 2009 році ЄС запропонував новий проєкт «Східне партнерство» [40, с. 285], який пропонував найближчі відносини без гарантій членства в Європейському Союзі, таким країнам як Україна та Молдова. Ця політична орієнтація ускладнила адаптацію програми «Східне партнерство» ЄС до реалій, що склались в Європі після російської агресії проти України [39].

В свою чергу, якщо говорити про відносини між ФРН та США варто зауважити, що після приходу Обама відбулися певні корективи в американсько-німецьких відносинах, і США стали більше враховувати інтереси Німеччини та інших європейських країн [5]. А. Меркель і адміністрація президента США Б. Обама зазвичай поділяли подібні зовнішньополітичні орієнтири. Наприклад, у сфері безпеки, щодо укладання довгострокової всеосяжної угоди, яка мала б гарантувати мирну перспективу ядерної програми Ірану, обидві сторони мали спільні цілі. Ангела Меркель і Барак Обама погодились, що головним пріоритетом у переговорах є

забезпечення міжнародної безпеки [15]. Зокрема, вони також співпрацювали у питаннях розробки більш ефективної стратегії дій НАТО в Афганістані, активізації мирного процесу на Близькому Сході, використання дипломатичних зусиль та тиску стосовно Ірану [58, с. 12], а також «перезавантаження» відносин з Росією та Китаєм [55]. Проте, залишаються розбіжності між ФРН та США щодо Кіотського протоколу та заходів, спрямованих на боротьбу зі змінами клімату [20].

Також, важливим є процес активізації відносин з перспективними державами Азії та Африки, який є дещо ускладненим. Передусім складність пов'язана з тим, що Китай, Бразилія і Мексика розуміють своє значення та не бажають бути об'єктом маніпуляцій німецької політики. Проте німці активно та систематично діють у всіх напрямках. Так, ФРН уклала договори про співпрацю у сфері сировинних ресурсів з Монголією і Казахстаном, А. Меркель відвідала Нігерію, Кенію і Анголу. А у 2011 р. відбулися перші міжурядові консультації між ФРН і Індією у Нью-Делі. Обидві країни знову підтвердили свою взаємну підтримку в рамках групи G4 (Німеччина, Індія, Бразилія та Японія). Цей формат дозволив Німеччині наблизитися до важливих економічних партнерів, об'єднуючись з ними для досягнення спільних політичних цілей. Така вміль маніпуляція політичною доцільністю та пошук спільних політичних цілей сприяють реалізації економічних інтересів Німеччини. Саме в цьому проявляється нова зовнішньополітична доктрина Німеччини [5].

2.2. Зовнішня політика ФРН у 2013–2021 рр.

2.2.1. 2013–2017

Для третього уряду канцлерки А. Меркель посткризовий період був випробуванням, особливо в контексті позиціонування ФРН на міжнародній арені, де імідж держави пов'язувався з успішним застосуванням політики «м'якої сили». В цьому контексті існують три групи тісно пов'язаних факторів ризику, що впливають на успішність застосування Німеччиною цієї політики: зовнішньополітичні, зовнішньоекономічні та внутрішні чинники.

Політика зовнішнього спрямування Німеччини у 2013–2017 роках стикнулася з рядом викликів, зокрема зростанням євроскептицизму. У прагненні подолати імідж агресора, об'єднана Німеччина активно підтримувала процес євроінтеграції.

Однак, з приєднанням нових країн до ЄС виникли складнощі у розробці спільної стратегії через нерівномірний розвиток та різноманітність учасників.

Наголос на політику «м'якої сили» та відмова від використання військової сили стають все складнішими в контексті нових військових конфліктів на континенті, на Близькому Сході та в інших регіонах. Ці конфлікти актуалізують роль НАТО у Європі та підвищують значимість військової потужності. Згодом, ще більш серйозним викликом стала міграційна криза, пов'язана із сирійською війною.

ФРН, виступаючи традиційним гарантом стабільності та миру в Європі, висловила свою готовність взяти на себе основне навантаження щодо прийому сирійських біженців. Проте виявилось, що масштаби напливу біженців призводять до суттєвих фінансових витрат та порушенню соціальної стабільності [11, с. 130]. Уряд А. Меркель стали основними посередниками серед країн Євросоюзу для вирішення цієї проблеми. У 2015 році лише до Німеччини прибуло майже 2 мільйони біженців, а потік мігрантів продовжувався і в наступні роки [51]. Тому ФРН, спільно з партнерами у ЄС, намагався розподілити навантаження шляхом встановлення квот між усіма державами-членами об'єднання [1].

Ситуація на сході Європи, в контексті України, стала серйозним викликом для А. Меркель та її уряду. ФРН безсумнівно підтримала Революцію гідності, що відбулася в Україні з 2013 до 2014 року, і рішуче засудила анексію Криму Росією, а також її втручання на боці сепаратистських сил.

Уряд Меркель безпосередньо надавав Україні та рішуче запроваджував та продовжував санкцій проти Росії, не зважаючи на економічні втрати та наявність впливового проросійського лобі серед певних політичних діячів [11, с. 131].

Виходячи з цього можна стверджувати, що вплив третьої «великої коаліції» з федеральним канцлером А. Меркель на період врядування відчутно проявився у змінах зовнішньополітичної стратегії ФРН саме щодо країн Східної Європи.

Незважаючи на внутрішньопартійні складнощі та кризу з біженцями, А. Меркель в листопаді 2016 року вирішила знову піти на вибори й очолити уряд вчетверте. Основним напрямком її передвиборчої кампанії 2017 року була боротьба з правими радикалами, які використовували суспільний страх в питаннях міграційної кризи. Після з'їзду ХДС у грудні 2016 року, на якому Ангела Меркель була обрана головою партії вдев'яте, блок ХДС/ХСС продемонстрував більш ефективну політику щодо мігрантів. Меркель багаторазово проявляла правильний підхід до вирішення складних проблем у рамках коаліційного уряду [11, с. 132].

2.2.2. 2017–2021

Протягом виборчої кампанії 2017 року, Ангела Меркель знову проявила лідерські якості та вчетверте стала канцлеркою. Вона позиціонувала себе як спокійний та зосереджений політик, що здатний управляти конфліктами та вирішувати протиріччя. Це дозволило їй забезпечити перемогу своїй партії на виборах до бундестагу. І хоча виникали складнощі з укладенням угоди про коаліцію, у березні 2018 року ХДС/ХСС та СДПН знову сформували уряд великої коаліції.

Зрозуміло, що багато факторів об'єктивно сприяли політичному успіху А. Меркель. Серед них можна виокремити зростання економіки, фінансовий надлишок у державному бюджеті та зниження рівня безробіття. Проте також велике значення мала політика канцлера, яка включала більш вимогливі заходи щодо «канцлерської демократії». Урядові вимоги стосувались інтеграції біженців, урахування вимог партії ХСС і встановлення відповідних норм щодо процедури інтеграції мігрантів у суспільство [11, с. 133].

Варто зазначити, що на цьому етапі зовнішньої політики ФРН ключовими були питання, що стосувались відносин з США, Росією, ускладнення процесу Brexit у Великобританії, а також позиціонування Франції та інших країн.

Незважаючи на те, що існуюча система відносин між США та Німеччиною, а також між США та Європою мала достатній запас міцності, з приходом Дональда Трампа до влади відносини значно погіршилися [23]. Розбіжності між країнами стали

надто суттєвими, що призвело до кризи у відносинах, обумовленої новою політикою США [53, с. 155]. А. Меркель, вже після перших комунікацій з новим очільником США, зрозуміла, що Європа тепер має все вирішувати самостійно [10, с. 127]. Сполучені Штати розглядали Іран як ключову загрозу регіональній стабільності та глобальній безпеці, тоді як Німеччина бачила це як глобальне питання безпеки, пов'язане з нерозповсюдженням ядерної зброї. Д. Трамп не був готовий, на відміну від А. Меркель, йти на компроміси. Таке тимчасове погіршення зв'язків могло викликати серйозні турбуленції в співпраці між країнами Заходу та покласти край повоєнним засадам дружби й взаємодопомоги [11, с. 133].

Втім, незважаючи на незадоволення Німеччини новою концепцією США «Америка понад усе», А. Меркель та її уряд все ж продовжили зміцнювати трансатлантичне партнерство, зокрема у сфері європейської безпеки та захисту клімату. Незважаючи на незгоду з Польщею та пізніше Сполучених Штатів, А. Меркель однозначно підтримала будівництво Північного газопроводу з Росією.

Вже з приходом до влади в США Джо Байдена відносини між країнами суттєво покращились, передусім співробітництво та взаємопідтримка між ФРН та США стали рівними та передбачуваними.

Також, варто зауважити, що увага міжнародної системи дещо змістилась до Азіатсько-Тихоокеанського регіону. Німеччина активно була зацікавлена в цьому регіоні, зокрема, у співпраці з Китаєм, який протягом п'яти років був найважливішим торговим партнером країни [18]. Двосторонні відносини між ними перебували на етапі багатостороннього розвитку і постійно зростали [8]. А. Меркель підтримувала близькі відносини між ЄС та Китаєм і активно сприяла розвитку торгівлі між цими країнами.

Варто також зазначити, що ще одним з головних напрямків зовнішньополітичної діяльності нового уряду ФРН стало вирішення збройного конфлікту між Росією та Україною. У договорі, що є основою діяльності четвертого уряду А. Меркель, чітко визначено, що Німеччина зобов'язується підтримувати Україну у відновленні територіальної цілісності.

Отже, слід підкреслити, що основні складові зовнішньої політики Німеччини включають поняття суверенної Європи, партнерства з трансатлантичними союзниками, підтримку миру та безпеки, просування демократії та прав людини, а також підтримку багатостороннього співробітництва. Європейська інтеграція та роль Європейського Союзу є основою та орієнтиром зовнішньої політики Німеччини. Зміцнення згуртованості ЄС та тісна співпраця з усіма країнами-членами ЄС є центральними елементами зовнішньополітичних зусиль. Також, ключовим елементом зовнішньої політики ФРН за канцлерства А. Меркель є трансатлантичне партнерство. Співробітництво зі Сполученими Штатами Америки є найважливішим союзом Німеччини поза Європою, що ґрунтується на спільному історичному досвіді та загальних цінностях.

РОЗДІЛ 3

УКРАЇНА В ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОМУ КУРСІ ФРН

3.1. Становлення німецько-українських відносин у 1991–2005 рр.

Після отримання Україною незалежності у 1991 році, німецько-українські відносини були відновлені. Німеччина стала однією з перших країн, що 26 грудня 1991 року визнала незалежність України. 17 січня 1992 року були встановлені дипломатичні відносини між обома державами [24], а 17 лютого того ж року посол Федеративної Республіки Німеччина в Києві Граф фон Бассевіц став першим послом іноземної держави в Україні [35], що відкрило нову главу в історії співпраці між Німеччиною та Україною.

Основою сучасної договірно-правової бази українсько-німецьких відносин є Спільна декларація про основи відносин між Україною та ФРН, яка була підписана 9 червня 1993 року [24]. В першій статті цього документу зазначається, що Україна і Німеччина будуть максимально співпрацювати на благо своїх народів і тим самим сприятимуть миру в Європі та у всьому світі [2].

Проте, важливо зауважити, що до 1993 р. німецько-українські відносин не характеризувались якісною та динамічною співпрацею, особливо це стосувалось формування політико-правових засад. Передусім це пов'язано з тим, що ФРН певний час розглядала відносини з Україною через призму відносин з Москвою, оскільки Німеччина сприймала Росію як спадкоємницю СРСР, а радянсько-німецькі відносини були важливою складовою подолання національного розколу в Німеччині [2].

Завдяки конкретним діям українських дипломатів, що спрямовувались на подолання інформаційної ізоляції, одним з яких став офіційний візит міністра закордонних справ А. Зленко до ФРН у грудні 1991 р., було започатковано новий етап розвитку німецько-українських відносин [2].

Загалом, період 1991–1992 рр. у історії співробітництва між ФРН та Україною став початком взаємовідносин. Цей період характеризується налагодженням відносин між двома країнами на основі демократичних принципів.

У 1993 році відбулося багато важливих подій та досягнень. Наприклад, під час візиту міністра закордонних справ ФРН К. Кінкеля до України було підписано кілька важливих угод. Міждержавна угода була укладена з метою сприяння здійсненню і взаємному захисту інвестицій. Також було укладено дві міжурядові угоди про необмежену свободу пересування та культурне співробітництво. Також, важливим був офіційний візит Г. Коля до України 9–10 червня 1993 року [7], під час якого було підписано угоди «про розвиток широкомасштабного співробітництва у сфері економіки, промисловості, науки і техніки; про співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища; про співробітництво у розв'язанні проблем ліквідації ядерних озброєнь; з питань, що становлять взаємний інтерес у зв'язку з ядерно-технічною безпекою і радіаційним захистом; про міжнародне автомобільне сполучення; про морське судноплавство; про повітряне сполучення...» [2].

Варто зазначити, що вирішальним для внутрішньої та зовнішньої політики України та Німеччини був 1994 р., що пов'язано передусім з президентськими виборами в Україні та парламентськими – в Німеччині. Відповідно, обраний у 1994 р. президент України, Л. Кучма визначив ФРН як одного з ключових партнерів. В той час як уряд Німеччини визнав і підтримував послідовне продовження політики стабілізації. Політика уряду була зосереджена на поліпшенні ситуації в соціальній та економічній сферах [2].

Під час періоду головування Німеччини в Європейському Союзі, вона активно підтримувала Україну в її співпраці з ЄС. Саме ФРН відіграла вирішальну роль в укладанні Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та Європейським Союзом (УПС), що була підписана у 14 червні 1994 р. та ратифікована Верховною Радою України 10 листопада 1994 р. УПС була ратифікована Європейським парламентом 30 листопада 1995 року. Крім того, до середини 1996 року угода була ратифікована шістьма країнами-членами ЄС, включаючи ФРН [36].

Одним з найважливіших успіхів України в зовнішньополітичній діяльності, який було досягнуто завдяки сприянню ФРН стало її прийняття до Ради Європи 9 листопада 1995 р. Це прийняття відкрило новий етап у історії України. Приєднання

до Ради Європи означало також приєднання до Європейської конвенції з прав людини, що вважається зразком у сфері прав людини [2].

У своїй політиці Німеччина виявляла впевненість у подальшій підтримці України щодо інтеграції в європейські політичні та економічні структури. Особливу увагу приділялося створенню зони вільної торгівлі з ЄС та посиленню співпраці з НАТО в рамках програми «Партнерство заради миру» [2].

Міжпарламентський діалог мав важливе значення в двосторонніх відносинах. Офіційні візити Голови Верховної Ради України О. Мороза до ФРН в квітні 1995 року та Голови бундестагу Р. Зюсмута до України у липні 1996 року були особливо значущими [21]. Особливу вагу набуло співробітництво між Верховною Радою України та бундестагом Федеративної Республіки Німеччини, адже навіть у парламентах обох країн були створені депутатські групи «Україна – Німеччина» та «Німеччина – Україна», які сприяли розвитку співпраці між країнами [2].

Початок активної систематичної роботи над виконанням раніше укладених угод українсько-німецького співробітництва на вищому рівні припадає на 1997 р. Так, на липневому саміті в Мадриді відбулась значна подія у відносинах між Україною та Німеччиною – зустріч Президента України Л. Кучми з федеральним канцлером Г. Колем, адже саме під час цієї зустрічі була підписана Хартія про особливі відносини України з Альянсом [43].

Перший у історії візит Федерального президента Німеччини Р. Герцога до України, який тривав з 3 по 6 лютого 1998 р., свідчить про розвиток українсько-німецького співробітництва. Під час візиту відбулися переговори федерального президента з найвищими посадовими особами України щодо розвитку двосторонніх відносин, політичної співпраці, європейської та євроатлантичної інтеграції, а також поглиблення співробітництва між ФРН та Україною в економічній, науковій, культурній та гуманітарній сферах [2].

Вже в травні 1998 року в Бонні відбулися перші українсько-німецькі міжурядові консультації, які свідчать про перехід українсько-німецьких відносин на вищий рівень [26]. Під час цих консультацій були обговорені питання двосторонніх відносин між країнами та актуальних проблем на міжнародній арені. Навіть вибори до

бундестагу в вересні 1998 року в Німеччині не вплинули на стан німецько-українських відносин. Новий уряд підтвердив свою послідовність в успішній зовнішній політиці, що надало нові поштовхи розвитку двосторонніх зв'язків. В свою чергу, канцлер Г. Шредер та міністр закордонних справ Й. Фішер заявили про збереження стійкості та надійності німецької зовнішньої політики стосовно України [2].

У 2000 р. було також багато важливих подій у двосторонніх взаєминах між Україною та Німеччиною. Так, з 11 по 12 липня відбулись українсько-німецькі політичні консультації на найвищому рівні у Лейпцигу. Зустріч Л. Кучми та Г. Шредера була однією з важливих подій цих консультацій. Крім того, офіційні делегації країн провели переговори в семи секціях. Під час цих зустрічей обговорювалися такі питання як зовнішня політика, культурне співробітництво, економічна та фінансова співпраця, зокрема в рамках міжнародних організацій, співробітництво в сільському господарстві, боротьба з організованою злочинністю, питання екології та ядерної енергетики, а також військово та військово-технічне співробітництво [2].

Загалом, міжурядові консультації стали важливою тенденцією в політичній сфері. Той факт, що такий механізм використовується лише з обмеженою кількістю країн, свідчить про високу цінність України для Німеччини.

На початку XXI століття на розвиток відносин між ФРН та Україною вплинули два основних чинника. По-перше, існували невирішені питання, що виникли у першому десятилітті побудови двосторонніх зв'язків. По-друге, з'явилися нові питання, пов'язані з глобалізацією та необхідністю адаптації України до сучасної системи міжнародних відносин.

Загалом, у 2000–2003 рр. ключовими завданнями у відносинах між ФРН та Україною були наступні: реформування української економіки, зовнішня політика обох країн, співробітництво з міжнародними фінансовими організаціями, питання екології та енергетики та військово співробітництво [45; 34, с. 57].

Фактично, з початку 2000 року, після зміни влади в Росії, взаємодія між трьома країнами (Україна – Росія – Німеччина) суттєво змінилися. Та вже в серпні 2000 року

почались переговори стосовно транспортування російського газу до Європи через територію України [45].

Стосовно євроінтеграційного курсу України Німеччина завжди підтримувала її членство в ЄС. Проте, головна складність полягала в тому, що влада України постійно намагалась маневрувати між західними країнами та Росією.

Свідченням цього стала заява канцлера Г. Шредера, яку він зробив у Києві 6 грудня 2001 р. під час політичних консультацій на вищому рівні. Він підкреслив, що ФРН використає свій вплив у Європейській комісії для встановлення чіткого графіка для укладення угоди про асоційоване членство України в ЄС. Передусім, Україна мала виконати положення Угоди про партнерство і співробітництво, а також створення належної парламентської більшості в новому складі Верховної Ради для того, щоб продовжувати євроінтеграційний курс [2].

3.2. Характер і особливості політики ФРН щодо України у 2005–2013 рр.

За шістнадцять років, під час яких Ангела Меркель займала пост канцлера, німецько-українські відносини перебували на різних етапах: від ігнорування до дружньої підтримки. На початку її правління в 2005 році Україна залишалась на задньому плані в зовнішній політиці Німеччини.

Проте, політика Федеративної Республіки Німеччина щодо України під керівництвом Ангели Меркель від 2005 по 2013 рр. була спрямована на зміцнення та поглиблення двосторонніх відносин. Меркель вважала Україну важливим партнером для ФРН в Східній Європі та активно сприяла встановленню партнерських відносин між двома країнами.

Після того, як А. Меркель стала федеральним канцлером Німеччини, вона також сприяла й прагматичному розвитку торговельно-економічних відносин з Росією та реалізації проєкту будівництва газопроводу «Північний потік» через Балтійське море. У грудні 2005 року, під час свого візиту до Варшави, А. Меркель підтвердила намір до 2010 р. побудувати газопровід. Однак, цей газовий проєкт прямо порушував українські інтереси [30].

Варто відзначити, що одним з найважливіших питань відносин між ФРН та Україною на той час було питання про вступ України до Європейського Союзу. Під керівництвом Меркель ФРН активно підтримувала українську інтеграцію в ЄС та надавала значну фінансову допомогу Україні для здійснення реформ.

Незважаючи на це, Меркель також була критично налаштована до внутрішньополітичних процесів в Україні, особливо до проблем корупції та порушення прав людини. Вона активно підтримувала громадські рухи в Україні, зокрема під час Помаранчевої революції в 2004 році.

Під час українсько-російських «газових воєн» в 2005–2006 роках, Німеччина уникнула ускладнення відносин з «Газпромом», хоча закликала Росію приєднатися до Європейської енергетичної хартії, яка мала покінути з монополією на європейському енергетичному ринку. Відносини А. Меркель з українською владою були обережними після Помаранчевої революції. Незважаючи на те, що до зовнішньополітичної частини коаліційного договору між ХДС/ХСС і СДПН було внесено тезу про підтримку євроінтеграційних прагнень України, спроби українського президента В. Ющенка використати Німеччину як контрбаланс до російського домінування в Східній Європі зазнали краху [30].

У 2006 році федеральний канцлер А. Меркель заявила, що Німеччина не може нікому давати обіцянки щодо перспектив членства в Європейському Союзі [19]. Серед причин було зменшення «керованості» ЄС, послаблення керівництва Німеччини та Франції внаслідок приєднання нових членів і зміна владного балансу в ЄС через будь-яке подальше збільшення, що може підірвати позиції Німеччини [28].

Низький рівень підтримки шляху до НАТО в Україні став значною перешкодою для успішної інтеграції. У 2008 році на Бухарестському саміті Альянсу було розглянуто питання надання Україні Плану дій щодо членства в НАТО (ПДЧ). Сполучені Штати відіграли важливу роль у лобіюванні українського прохання надати ПДЧ, але Росія активно протидіяла цьому і використовувала всі доступні засоби для недопущення надання Україні та Грузії ПДЧ, включаючи військову операцію проти Грузії. Позиція Росії впливала і на Німеччину, яка була головним європейським опонентом надання ПДЧ Україні [28].

Німецькі ліберали розуміють, що Україна є центральною та важливою країною у Східній Європі, має великий та недооцінений потенціал та може відігравати ключову роль у стабілізації та забезпеченні майбутнього добробуту регіону. Про це заявив один з лідерів Вільної демократичної партії, А. Ламбсдорф, під час виборів до Європарламенту. Однак, німецький політик підкреслив, що це не повинно сприйматися як обіцянка вступу України до Європейського Союзу у певний термін або надання їй статусу кандидата на приєднання до ЄС в найближчому майбутньому [28].

Під час підготовки Угоди про асоціацію ФРН також відіграла значну роль. Німеччина була проти включення угоди про можливе членство України у Європейському Союзі. Німецький уряд вбачав у підписанні Угоди про асоціацію продовження Східного партнерства ЄС, яке було започатковано Німеччиною у 2009 році разом із країнами-членами ЄС [4].

У 2010 році позиція парламентських політичних партій ФРН щодо підписання Угоди про асоціацію з Україною була досить обережною, оскільки більшість зусиль німецького уряду була спрямована на подолання кризового стану економіки Європейського Союзу. Під час офіційного візиту до Берліна в серпні 2010 року президент України В. Янукович заявив про те, що Україна стоїть «на порозі підписання Угоди про асоціацію», але федеральний канцлер Ангела Меркель висловилася проти вибору між Росією та ЄС для України [4].

Під час правління В. Януковича, який сприяв досягненню позаблокового статусу за підтримки Кремля, почався процес віддалення від НАТО та наближення до Росії.

У 2010 році В. Янукович прийняв рішення про припинення діяльності міжвідомчої комісії з питань підготовки України до вступу в НАТО та національного центру з питань євроатлантичної інтеграції. Того ж року він підписав Харківські угоди, які підтверджували, що вступ до НАТО не є пріоритетним, оскільки забезпечує присутність російської військової бази в Україні. Відповідно до цих угод, російському флоту було дозволено залишатися в Криму до 2042 року в обмін на зниження ціни на газ [41].

Після того, як В. Янукович став головою держави в березні 2010 року, тема євроінтеграції стала більш обговорюваною. На саміті «Україна – ЄС», який відбувся 22 листопада 2010 року, був схвалений план дій щодо відміни короткострокових віз для громадян України до країн Європейського Союзу. Однак, точне виконання цього плану не гарантувало автоматичного введення безвізового режиму. Крім того, на саміті обидві сторони підписали протокол до Угоди про партнерство та співробітництво, що містив основні принципи участі України в програмах ЄС [27].

Німеччина зайняла особливу позицію стосовно підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Це пояснюється тим, що ФРН є важливим та надійним партнером для України всередині Європейського Союзу та впливовим гравцем на міжнародній арені, тому позиція Німеччини впливає на підписання асоціації іншими країнами ЄС.

У листопаді 2013 року тодішній Президент України В. Янукович зупинив переговори з ЄС стосовно угоди про асоціацію та заявив про готовність приєднатися до Євразійського митного союзу, очолюваного Росією. Рішення було ухвалене в умовах національної безпеки України за словами уряду М. Азарова. Угода про асоціацію з ЄС готувалась з 1998 року, але після таємної зустрічі Путіна та Януковича у Сочі, українська влада відмовилась від її підписання. Активісти, які були невдоволені відмовою влади від процесу європейської інтеграції, організували низку мітингів у центрі Києва. Вони вимагали підписати готову на той момент угоду з ЄС. Тодішня влада швидко відреагувала на опір громадян, і Окружний суд Києва видав заборону на встановлення малих архітектурних форм, таких як намети, кіоски, навіси, тимчасові та пересувні споруди, під час проведення мирних масових акцій з 22 листопада 2013 року до 7 січня 2014 року [41].

У перших тижнях української кризи німецьке керівництво зайняло стриману позицію. Федеральний уряд не бажав відмовлятися від модернізаційного партнерства та проєкту «Великої Європи» – ідеї створення спільного простору від Атлантики до Владивостока, тож Ангела Меркель утримувалася від критики Росії за її дії в Україні. Ініціативу щодо української кризи перехопив міністр закордонних справ Г. Вестервелле, який перебував на цій посаді лише кілька днів. У грудні 2013 року,

він особисто відвідав Євромайдан та завірив, що «двері в Європу залишаються відкритими». Він також попередив українську владу про наслідки силового придушення протестів та закликав сторони до політичного діалогу, зазначивши, що Європейський Союз та Рада Європи готові допомогти. Події в Україні вплинули на світову спільноту та змусили замислитись над питанням посилення контролю безпеки в світі [41].

На початку березня 2014 року, ставлення німецького канцлера до подій в Криму змінилося. А. Меркель зайняла рішучу позицію стосовно агресії Росії проти України, підтримуючи ухвалення трьох рівнів санкцій проти Російської Федерації на засіданні Європейської Ради 6 березня 2014 року. На тому ж засіданні вона вперше офіційно визнала анексію Криму, заявивши це перед парламентською групою [41].

Тобто, німецька дипломатія в українській кризі стикнулася з трьома проблемами. По-перше, Федеральний уряд повинен був вирішити свої власні уявлення та загальну стратегію щодо Росії, при цьому враховуючи політичну обстановку, що сформувалася на основі громадської думки, яка була проти солідарності з громадянськими заворушеннями в Україні та відмовлялася від конфронтації з Росією. По-друге, німецька дипломатія здійснювала зусилля для організації консенсусу та єдності серед 28 країн-членів ЄС щодо реагування на російську агресію проти України. І по-третє, німецька дипломатія ставила перед собою завдання продемонструвати рішучість у реагуванні на російську агресію, одночасно забезпечуючи баланс між вимогами Польщі, Литви, Латвії та Естонії щодо жорстких економічних санкцій проти Росії та розгортанням додаткових бойових частин НАТО на їх території. З іншого боку, Німеччина стикалася з небажанням Італії, Угорщини, Чехії та Словаччини підтримувати заходи, які могли б стати об'єктом російських контрзаходів у сфері постачання нафти та газу [41].

Аналізуючи вимір безпеки в українсько-німецьких відносинах з приводу його внеску в розвиток оборонного потенціалу України та можливості надання військової чи іншої допомоги у разі загрози, було виявлено, що поведінка обох міжнародних акторів залежить від рівня їх військово-політичних відносин з іншими союзниками, будь то державами або їх об'єднаннями. Зокрема, Хартія про особливе партнерство

між Україною та НАТО є рамковим документом для співпраці України та Німеччини у сфері безпеки. Хартія визначає незалежну, демократичну та стабільну Україну як один із ключових чинників забезпечення стабільності в Центрально-Східній Європі та на континенті в цілому. Цей документ також надає Україні додаткові гарантії для забезпечення безпеки як державі, яка не є членом НАТО. На нашу думку, це свідчить про те, що рівень зобов'язань, закріплений у відносинах між Україною та Німеччиною у військово-політичній сфері, може бути виконаний не лише на двосторонньому рівні, але й на більш широкому рівні, залучаючи інших держав-членів НАТО [41].

Підсумовуючи слід виділити основні характерні риси політики ФРН щодо України в період 2005–2013 рр.:

- прагматизм: ФРН прагнула розвивати взаємовигідні відносини з Україною на основі прагматичних інтересів, зокрема в галузі торгівлі та енергетики;
- недовіра до української влади: після Помаранчевої революції ФРН ставилася з певною недовірою до української влади, оскільки не була впевнена в стійкості нового режиму та його здатності до реформ;
- підтримка євроінтеграційних прагнень України: Німеччина офіційно підтримувала європейську інтеграцію України та активно сприяла підписанню Угоди про асоціацію між ЄС та Україною;
- невтручання у внутрішні справи України: ФРН утримувалася від втручання у внутрішні справи України, залишаючи рішення про політичну та економічну реформу виключно за українською владою;
- співпраця в галузі енергетики: Німеччина відігравала важливу роль у взаємодії між Україною та Росією в галузі енергетики, зокрема у реалізації проєкту будівництва газопроводу «Північний потік» по дну Балтійського моря;
- підтримка мирного врегулювання конфлікту на Донбасі: ФРН була однією з країн, що активно підтримувала мирний процес у врегулюванні конфлікту на Донбасі.

3.3. Трансформація німецького курсу в умовах гібридної війни Росії

У зв'язку з війною Росії проти України та іншими проявами російської гібридної війни в Європі, Німеччина змушена була переглянути свою зовнішньополітичну стратегію та курс, зосередивши увагу на більш активному лідерстві в Європі та зміцненні єдності Європейського Союзу. Особливо важливим для Німеччини стало ставлення до Росії, з якою вона має великий економічний обмін, а також історичні та культурні зв'язки.

За правління А. Меркель, Німеччина вважала, що діалог з Росією є необхідним, однак цей діалог має бути побудований на основі принципів міжнародного права, демократії, рівності та збалансованості.

В свою чергу Росія зацікавлена у протистоянні з Німеччиною, що зумовлено тим, що ФРН відіграє провідну роль в європейському контексті. Берлін став головним ініціатором санкцій ЄС проти Москви у відповідь на анексію нею Криму в березні 2014 року. Крім того, уряд Німеччини в тісній координації з Францією представляє західну частину Нормандського формату, основну групу переговорників, які працюють над вирішенням українського конфлікту [44, с. 337]. Невдовзі після спалаху кризи на сході України А. Меркель очолила переговори з президентом Росії В. Путіним. Тобто, зрозуміло, що Кремль зацікавлений у впливі на іншу сторону столу переговорів, щоб Німеччина під час переговорів була більш прихильною до намірів Росії [54].

Протистояння між двома державами відображається насамперед у внеску Німеччини в позицію НАТО у Східній Європі проти потенційної російської агресії. Незважаючи на низький рівень фінансування бундесверу, Берлін продемонстрував рішучу відповідь на зміну середовища безпеки в Європі, спровоковану кризою в Україні. Вона відіграла провідну роль у створенні Об'єднаної оперативної групи підвищеної готовності, передової сили НАТО для протидії можливому російському гібридному нападу на територію країни-члена. Кульмінацією цього зобов'язання стало призначення збройних сил Німеччини очолити багатонаціональну бойову групу в Литві в рамках ініціативи посиленої передової присутності НАТО. На що, у

відповідь, Росія активно намагалась зменшити підтримку цих операцій з боку німецької громадськості [54].

Окрім вказаних причин, підвищеної зацікавленості Росії у впливі на внутрішні дебати в Німеччині, виникло зіткнення наративів між двома акторами. Беручи до уваги голосування Великобританії щодо Brexit, обрання президента США Д. Трампа та посилення позиції Національного фронту у французькій політиці [54].

Цей світогляд сильно контрастує з неліберальною демократичною моделлю Росії, яку Москва прагне поширити на Захід, використовуючи популістські праві партії як добровільних прихильників. Підтримка Кремлем екстремістських партій, таких як Національний фронт у Франції, Північна ліга в Італії, Партія свободи Австрії чи Альтернатива для Німеччини (АдН) [9, с. 32], спричинили створення мережі антиліберальних і антиглобалістських партій по всій Європі. Німеччина та Росія представляють собою боротьбу ідей, тому остання зацікавлена в пониженні довіри та поглядів першої [54].

Іншим важливим фактором є стосунки Меркель з Путіним і її відданість трансатлантичній ідеї. Російський президент, який працював у Східній Німеччині як офіцер зовнішньої розвідки Комітету державної безпеки і вільно володіє німецькою мовою, завжди мав особливий зв'язок із Німеччиною. Його близькість найбільш яскраво ілюструє його дружба з попередником Меркель на посаді канцлера Г. Шредером, який очолював наглядову раду «Північного потоку-2», проєкту газопроводу, що належить російському енергетичному гіганту «Газпром».

Однак, коли А. Меркель прийшла на посаду в 2005 році, відбулися помітні зміни. Подібно до Путіна в Німеччині, вона добре знайома з Росією тому, що провела частину своїх університетських днів у Москві та володіє російською. Проте, проживши майже тридцять п'ять років у соціалістичній Східній Німеччині, її завжди приваблювала західна модель демократії. Зважаючи на це, Путіну довелося мати справу з канцлером Німеччини, який обережно ставиться до тісних зв'язків із Кремлем.

Варто зазначити, що Кремль прагне використовувати проросійські настрої в німецькому суспільстві, наприклад, у німецько-російській меншині, яка налічує

приблизно 3 мільйони осіб і становить значну частину голосів. Цю меншість можна розділити на три різні групи: етнічні російські іммігранти; так звані Russlanddeutsche (німці Росії), які є нащадками німців, що емігрували до Радянського Союзу та емігрували назад до Німеччини після падіння залізної завіси; і російські євреї.

Члени другої групи особливо схильні до російського впливу, оскільки деякі з них почуваються ізольованими від основного німецького суспільства та політики. Ці настрої спливали під час так званої справи Лізи, коли Міжнародна конвенція російсько-німецьких народів очолила демонстрації. Голова руху Г. Грот має тісні контакти з колами керівництва РФ і стверджує, наприклад, що влада Німеччини ніяким чином не захищає російські сім'ї.

Більше того, навіть незважаючи на те, що значна частина основного суспільства не погоджується з діями Росії в Україні, німецька громадськість схильна зберігати виважене ставлення до Москви.

Тому багато німців досі відіграють проміжну роль між контактами з Росією та добрими відносинами із Заходом. Найглибше цю точку зору висловили 60 німецьких діячів, у тому числі колишній президент Р. Герцог і Шредер, у грудні 2014 року, опублікувавши відкритий лист під назвою «Ще одна війна в Європі? Не в наше ім'я!», яка закликала до європейської політики розрядки щодо Росії. Це бачення відображено в поділі німецького населення між проамериканським табором і більш нейтральною групою, яка є дружнішою до Москви і чиї погляди Кремль може використати у своїй публічній дипломатії. В опитуванні восьми країн НАТО, опублікованому Pew Research Center у травні 2017 р. німці найменше підтримували захист своїх союзників від можливої російської агресії [4].

На цьому тлі Кремль займає вигідну позицію в Німеччині порівняно з іншими країнами: він може розраховувати на підтримку певних верств суспільства та має потенціал впливати на мейнстрім, посилаючись на спільну історію двох держав.

Маючи глобально орієнтовану економіку, Німеччина сильно зацікавлена в підтримці та розширенні добрих комерційних відносин із такими великими партнерами, як Росія. Незважаючи на те, що Росія була лише шістнадцятою за

величиною країною, до якої Німеччина експортувала в 2016 р., торгові відносини між двома країнами зросли в останні роки [54].

Тому не дивно, що деякі німецькі групи інтересів і компанії лобіювали проти продовження санкцій ЄС, накладених на Росію після анексії Криму. У червні 2017 року Комітет із східноєвропейських економічних відносин вимагав припинити санкції, оскільки вони призвели до великих втрат для економіки Німеччини.

Проте найбільш вразливим є енергетичний сектор. Як і інші країни Європи, Німеччина покладається на російські поставки нафти і газу. У 2014 році імпорт Німеччиною нафти та газу з Росії становив 36 і 35 відсотків від загального імпорту. У тому ж році внутрішній аналіз ризиків, проведений Федеральним міністерством економіки Німеччини, заявив, що в разі відмови від російського газу уряд Німеччини повинен буде оголосити надзвичайний стан в сфері енергетики протягом кількох місяців, що завдасть вагомої шкоди внутрішньому промисловому сектору. Є навіть оцінки, що до 2025 року залежність Німеччини від російського газу зросте до понад 50 відсотків загального імпорту газу. Не дивно, що заклики до енергетичної диверсифікації Німеччини стають все голоснішими. Однак великі енергетичні компанії, такі як E.ON, RWE та Wintershall BASF, мають значний вплив і вважають за краще продовжувати своє енергетичне партнерство з Росією з ділових міркувань [54].

Тим не менш, порівняно з іншими європейськими державами, такими як Болгарія чи Словаччина, залежність Німеччини від імпорту російської енергії не є драматичною. Проте, диверсифікація не може відбутися відразу. Невдовзі після вибуху української кризи німецькі ЗМІ висловили занепокоєння, що Путін може перетворити цей імпорт газу та нафти на енергетичну зброю. У цьому контексті німецькі законодавці, країни-члени ЄС і Європейська комісія висловили дедалі більшу публічну критику щодо продовження проєкту «Північного потоку–2», метою якого є розширення газопроводу, який пролягає з Росії до Німеччини через Балтійське море [54].

Щоб ефективно використовувати політичну вразливість, зловмисник намагатиметься принизити довіру до уряду та допомогти опозиційним групам, які

лобіюють інтереси зловмисника. У німецькому контексті Росія визнала, що криза біженців, яка почалася в 2015 році, є ахіллесовою п'ятою канцлерства А. Меркель. Криза стала головною темою на політичній сцені Німеччини та розколола суспільство на два табори. Російські операції з дезінформації висвітлювали передбачувану або реальну неналежну поведінку біженців та поширювали образ уряду, що не справляється з напливом біженців [54].

Коли справа доходить до підтримки довірених осіб, Росія підтримує стратегію одночасної підтримки ультраправих і ультралівих політичних партій по всій Європі. Москва може сподобатися лівим через свою радянську історію та антиімперіалістичну позицію та правим через свою сильну націоналістично-консервативну систему цінностей.

Це також очевидно в німецькому випадку. Права партія Альтернатива для Німеччини зайняла проросійську позицію і навіть поставила під сумнів членство ФРН в НАТО. Кілька високопоставлених членів АдН відвідували конференції, організовані російським урядом або за участю діячів, близьких до Кремля. Інші праві групи, наприклад Патріотичні європейці проти ісламізації Заходу (PEGIDA), дотримуються подібної проросійської позиції, критикуючи приєднання Німеччини до НАТО [54].

Ліва партія Німеччини також має порівняно дружню позицію до Росії, навіть якщо організаційні зв'язки з Росією не такі тісні, як зв'язки між АдН та проросійськими групами. Навіть деякі ліві законодавці вимагали скасування санкцій ЄС проти Москви та виступали, стверджуючи, що НАТО оточило Росію своєю експансіоністською політикою.

Разом АдН і ліві представляють близько 20 відсотків німецького електорату в опитуваннях громадської думки і, таким чином, мають значні важелі впливу. Зважаючи на це, Кремль усвідомлює, що може розраховувати на внутрішню допомогу Німеччини у своїх спробах втручання [54].

Коли йдеться про кампанії гібридної війни, демократичні країни перебувають у не вигідному становищі через фактори, які створюють структурну асиметрію на користь авторитарних держав. Одним із таких факторів є свобода преси. У той час як

авторитарні держави пригнічують ЗМІ, демократії дозволяють працювати ЗМІ плюралістичним і незалежним способом. Ця асиметрія всебічно використовується пов'язаними з державою російськими ЗМІ, такими як RT або Sputnik у Німеччині [54].

Перевага Росії пояснюється зниженням довіри до німецьких ЗМІ за попередні роки. Згідно з опитуванням, проведеним у грудні 2014 року, 63 відсотки респондентів не вірять висвітленню німецькими ЗМІ конфлікту в Україні.

Також, російські хакери здійснили масові кібератаки на органи влади Німеччини, такі як бундестаг або окремих депутатів. У своєму щорічному звіті про захист конституції, опублікованому в липні 2017 року, внутрішня розвідка Німеччини попередила про нові кібератаки з Росії. Крім можливих спроб втручання у загальні вибори 24 вересня 2017 року, у звіті зазначено, що російські кібератаки (і шпигунська діяльність) особливо були спрямовані проти таких органів, як Федеральне міністерство закордонних справ, Федеральне міністерство фінансів і економіки, збройні сили Німеччини, Федеральне канцелярії та посольств Німеччини [54].

Демократія повинна дотримуватися своїх принципів і не може використовувати тактику нападника. Уряд Німеччини усвідомив це: міністр оборони Німеччини Урсула фон дер Ляєн заявила, що такі заходи, як контрпропаганда, не підходять вільним суспільствам. Інструменти Німеччини мають залишатися конституційними та демократичними – це означає, що уряд має посилити свої зусилля щодо переконання, а не вдаватися до репресивних заходів. Німеччина повинна боротися з цими загрозами не лише через долю країни, а й через її відповідальність перед усім ЄС і збереженням європейської ідеї.

Важливо також повернутись до дій А. Меркель і наголосити на тому, що на саміті «нормандської четвірки» 9–10 грудня 2019 року саме вона поставила газові питання, в тому числі й добудови Північного потоку–2, в список тем для перемовин, чим й задовольнила прохання Росії. Відповідно в результаті цього у 2021 році відбулось зведення обхідних газових маршрутів РФ [54].

Ще одним результатом тих перемовин, особливо невтішних для України, стала «формула Штайнмаєра», яку наша держава погодилась імплементувати в своє законодавство. І знову ж таки саме А. Меркель агітувала Україну її підписати [54].

Після завершення правління канцлерки в Україні досить неоднозначні оцінки її діяльності щодо нашої держави, перш за все саме через проєкт «Північний потік–2». Хоча, як вже зазначалось, процес введення в експлуатацію газопроводу заблоковано урядом Німеччини. Проте навіть після того, як завершилась ера правління А. Меркель, її заяви та дії минулого та сьогодення гостро обговорюються в Україні та Європі загалом. Під час свого першого інтерв'ю після звільнення з посади, Меркель зазначила, що намагалася зробити все, щоб не допустити повномасштабного вторгнення РФ до України. І в свою чергу, колишня канцлерка стверджує, що дипломатія не є неправильною тільки тому, що вона не спрацювала. На думку Меркель, хоча мирний процес так і не увінчався успіхом, він «приніс певний спокій», що дало Україні час для розвитку та зміцнення збройних сил [15].

Також, вона зазначила, що була проти плану прийняття України в НАТО через те, що хотіла запобігти ескалації з Росією. Меркель заявила й те, що багато разів попереджала союзників про «ненависть» російського президента до західної демократичної моделі [15].

Водночас, під час свого перебування на посаді Меркель вважала за важливе підтримувати зв'язки з Путіним, оскільки прагматично ставилась до Москви. Та все ж її політика щодо «Північного потоку–2» зазнала гострої критики через можливе посилення залежності Німеччини від російських енергоресурсів [31].

Стосовно сьогоденньої ситуації в Україні Ангела Меркель зазначає, що Росія здійснила жорстокий напад, який нехтує міжнародним правом, і якому немає виправдання. Але водночас колишня канцлерка закликає не сприймати погрози РФ, як блеф та заявляє, що міцний мир в Європі може бути досягнутий тільки за участі Росії. Також, варто підкреслити, що діючий канцлер Німеччини О. Шольц не вважає політику А. Меркель помилковою. Загалом, він захистив її політику примирення з Росією. І зазначив, що спроба примирення не може бути ніколи помилкою, як і спроба мирно уживатися. Проте О. Шольц і розкритикував енергетичну політику колишньої канцлерки. А саме він вважає помилкою те, що не було побудовано необхідної інфраструктури для того, щоб у найгіршому випадку, була можливість швидко змінити курс [15].

Підсумовуючи, варто підкреслити, що протягом правління А. Меркель німецько-українські відносини перебували на різних рівнях співпраці: від ігнорування й до тісних взаємовідносин. Ключовим фактором зближення та водночас протиріч двох держав стала агресія РФ проти України.

ВИСНОВКИ

На основі дослідження особливостей зовнішньої політики Федеративної Республіки Німеччина у 2005–2021 рр. можна зробити такі висновки.

В першому розділі роботи було розглянуто теоретико-методологічні основи дослідження, а саме проаналізовано особливості становлення основ зовнішньої політики та ключові аспекти зовнішньополітичної діяльності Г. Коля та Г. Шредера у період 1991–2005 рр.

Було встановлено, що в результаті об'єднання Німеччини було остаточно ліквідовано Ялтинсько-Потсдамську систему міжнародних відносин.

Загалом, політика ФРН на міжнародній арені була спрямована на подолання розколу в Європі. Відповідно, найважливішими напрямками цієї політики була співпраця з Європейським Союзом, Північноатлантичним альянсом та Організацією Об'єднаних Націй.

Проводячи порівняння зовнішньополітичної діяльності урядів Г. Коля та Г. Шредера варто відзначити, що обидва уряди надавали пріоритетний статус європейському напрямку в своїй зовнішній політиці та активно співпрацювали з Європейським Союзом та діяли в напрямку посилення європейської інтеграції. Також, в період 1991–2005 рр. міністерство оборони стало ключовим інструментом у зміцненні міжнародного авторитету та іміджу ФРН.

В другому розділі було виокремлено та охарактеризовано основні етапи еволюції зовнішньої політики ФРН канцлерства А. Меркель. Відповідно, правління канцлерки можна поділити на чотири етапи: 2005–2009 рр., 2009–2013 рр., 2013–2017 рр., 2017–2021 рр.

Зовнішня політика Федеративної Республіки Німеччина складається з системи економічних, військових та культурно-ідеологічних зв'язків з іноземними державами, що ґрунтуються на багатосторонніх засадах. Ці зв'язки формуються з урахуванням факторів міжнародного середовища, ролі та місця ФРН у світовому співтоваристві, а також чинників внутрішньополітичного розвитку.

Головними принципами зовнішньополітичної діяльності ФРН є зміцнення демократії, верховенства права та прав людини у всьому світі. Мир, безпека, стабільність та сталий розвиток можуть бути досягнуті лише за умови дотримання демократичних та конституційних принципів, а також захисту прав людини у довгостроковій перспективі. Тому активне сприяння демократії, верховенству права та правам людини є важливою складовою політики Німеччини щодо досягнення миру та безпеки. Прикладами такої політики є ставлення ФРН до міжнародних конфліктів (конфлікт США з Іраном, російська агресія проти України) та допомога у вирішенні криз, що виникають в результаті конфліктів (міграційна криза).

В третьому розділі було проаналізовано роль України в зовнішньополітичному курсі ФРН, а саме виокремлено основні характерні аспекти двосторонніх відносин. Відповідно, Україна є важливим партнером для Федеративної Республіки Німеччина в Європі та світі. З 2005 року ФРН активно підтримує Європейську перспективу України, сприяючи її інтеграції з європейськими структурами та допомагаючи в її зусиллях збереження територіальної цілісності та суверенітету в умовах російської агресії.

Було виділено ключові аспекти трансформації німецького курсу в умовах гібридної війни Росії. Виконано аналіз відносин між Німеччиною та Україною, а також німецько-російських відносин через призму війни РФ проти України. Протягом цього періоду Федеративна Республіка Німеччина активно брала участь у переговорах щодо української кризи, в тому числі в рамках формату «нормандської четвірки» разом з Францією, Росією та Україною. Також Німеччина була співорганізатором міжнародних переговорів з мирним врегулюванням конфлікту на сході України.

У 2014 році, після анексії Криму Росією та початку військового конфлікту на сході України, ФРН ввела санкції проти Росії. Крім того, Німеччина була одним із основних донорів гуманітарної допомоги Україні та активно сприяла реформам у країні.

Починаючи з 2019 р. ФРН активно підтримує ініціативи уряду України щодо боротьби з корупцією та зміцнення демократії в країні. Крім того, вступ України до

НАТО є однією з ключових тем у зовнішньополітичному курсі ФРН, яка підтримується активними діями на дипломатичному та військово-технічному рівнях.

Отож, Україна залишається важливим партнером для Німеччини на Сході Європи та ключовим фактором для стабільності в регіоні. Попри труднощі, німецька сторона продовжує підтримувати Україну, зокрема шляхом надання гуманітарної та фінансової допомоги. У свою чергу, Україна залишається відкритою до співпраці з Німеччиною та прагне розвивати партнерські відносини у всіх сферах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беседа Д. Міграційна криза в ЄС та її вплив на безпекову ситуацію в Україні // Кримінологія. 2018. №12. С. 299–303.
2. Валіон О. Динаміка українсько-німецьких політичних відносин упродовж 1991–2001 рр. // Україна – Європа – Світ: міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. Тернопіль, 2009. Вип. 2. С. 140–149.
3. Веклюк М. Концептуальні основи «нової східної політики» канцлера Г. Шредера // Міжнародний науковий вісник. Вип. 2(22), 2020. С. 65–79.
4. Гільченко О. Л., Верютіна Д. М. Роль Німеччини в урегулюванні української кризи // Грані. Маріуполь, 2016. С. 84–90.
5. Гільченко О. Л., Светлакова М. А., Булик М. В. Зовнішня політика країн Європи. Частина 1: навч. посібник, Маріуполь : МДУ, 2021. 156 с.
6. Гончаренко А. В. Міжнародно-правові аспекти об'єднання Німеччини у 1990 р. // Актуальні питання вітчизняної юридичної науки : матеріали Четвертої Всеукраїнської науково-практичної конференції, (Суми, 13-14 квітня 2017 р.). Суми : СНАУ, 2017. С. 39–41.
7. Договірні-правова база // Посольство України у Федеральній Республіці Німеччина. URL: <https://germany.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/dogovirno-pravova-baza> (дата звернення: 14.05.2023).
8. Клус В. В. Пріоритети зовнішньої політики ФРН (2013–2021): Соціально-політичні студії. Науковий альманах. Праці молодих науковців. 2021. Вип. 5. С. 65–69.
9. Кравченко В., Стасюкевич І. Динаміка українсько-німецьких відносин у контексті змін в політиці Німеччини // Стратегічна панорама, 2019. С. 30–36.
10. Корсунський С. Зовнішня політика в епоху трансформацій: Харків: Віват, 2020. С. 125–127.
11. Кудряченко А.І., Мартинов А.Ю. Глобальні виміри зовнішньої політики Німеччини (2005–2021 рр.) : калейдоскоп подій. Монографія / ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». К., 2022. 560 с.

12. Кудряченко А. І. ФРН–НДР: Досвіт об'єднання і роль у ньому міжнародних акторів: Проблеми всесвітньої історії. 2018. Вип. № 2. С. 145–160.
13. Кудряченко А. І. Що переважить німецька Європа чи європейська Німеччина? // Наукові записки. 2013. Вип. №1. С. 113–130.
14. Кузьомко І. О. Німецько-американські відносини за канцлерства Ангели Меркель // Політ. Сучасні проблеми науки. К., 2023. С. 102–104.
15. Кузьомко І. О. Німецько-українські відносини за канцлерства Ангели Меркель // Європейські стандарти освітніх програм: молодь і наука. К., 2022. С. 33–35.
16. Кухтін М. М. Зовнішня політика ХДС у новому світопорядку // Актуальні проблеми політики. 2014. Вип. №51. С. 141–146.
17. Конституція для об'єднаної Європи // Міністерство юстиції. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_6587 (дата звернення: 10.05.2023).
18. Кочубей М. Розвиток відносин КНР і ФРН на сучасному етапі // Міжнародні відносини і туризм: сучасність та ретроспектива. 2013. Вип. №3. С. 79–82.
19. Манжола В. А., Хилько О. Л. Європейська безпека і Україна. К. : Знання, 2010. 105 с.
20. Мартинов А. Ю. Зовнішня політика ФРН за часів другої великої коаліції: основні напрями і результати (2005–2009) // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. 2014. Вип. 23. С. 192–209.
21. Міжпарламентське співробітництво // Посольство України у Федеральній Республіці Німеччина. URL: <https://germany.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/mizhparlamentske-spivrobotnictvo> (дата звернення: 19.05.2023).
22. Мітрофанова О. О. Досвід та особливості узгодження суперечностей між Німеччиною та Францією // Проблеми всесвітньої історії. 2021. Вип. № 3. С. 106–124.
23. Мітрофанова О. О. Стратегічне партнерство зі США провідних європейських акторів // Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2014. Вип. 120 (частина I). С. 84–93.

24. Перший територіальний департамент // Міністерство закордонних справ України. URL: <https://mfa.gov.ua/dvostoronnye-spivrobitnictvo/1-td> (дата звернення: 31.05.2023).
25. Петренко К. А. Вплив міжнародних процесів на формування зовнішньої політики об'єднаної Німеччини // Історичні і політологічні дослідження. 2013. №4. С. 312–319.
26. Політичні відносини // Посольство України у Федеральній Республіці Німеччина. URL: <https://germany.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/politichni-vidnosini> (дата звернення: 17.05.2023).
27. Приймак Б. І. Етапи реагування німецької дипломатії на безпекові виклики у зв'язку з агресією Росії проти України // Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів і молодих вчених «Шевченківська весна», 2018. № 1. С. 8–11.
28. Приймак Б. І. Євроінтеграційна та євроатлантична політика України в контексті двосторонніх відносин з ФРН в період канцлерства Ангели Меркель // Журнал науковий огляд. 2018. № 8(51).
29. Приймак Б. І. «Східне партнерство» як механізм зовнішньої політики Німеччини щодо євроінтеграційних процесів // Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів і молодих вчених «Актуальні проблеми міжнародних відносин». 2017. №1. С. 15–19.
30. Радковець Ю. ФРН – стабілізуючий чинник та рушійна сила у становленні і розвитку європейської демократичної України // Незалежний аналітичний центр геополітичних досліджень «Борисфен Інтел». 2016. URL: https://bintel.org.ua/nash_archiv/archiv-regioni/archiv-yevropa/archiv-nichechchina/rol-frg-v-pobede-sil-demokratii-v-ukraine-2/ (дата звернення: 06.05.2023).
31. Рудчик Т. Енергетичний вимір співпраці між Росією та ФРН на початку ХХІ століття // Міжнародні відносини і туризм: сучасність та ретроспектива. 2013. Вип. №3. С. 115–117.

32. Рудько С.О. Зовнішня політика та політичні системи Французької Республіки та Федеративної Республіки Німеччини : підручник із курсу : Видавництво Національного університету «Острозька академія». К., 2015. 298 с.
33. Сергієнко Я. Ю. Основні вектори зовнішньої політики об'єднаної Німеччини за часів правління Гельмута Коля та Герхарда Шредера: спроба порівняльного аналізу // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2016. Вип. 45, том 2. С. 181–186.
34. Сокол С. М. Місце України в зовнішній політиці Німеччини в Східній Європі на сучасному етапі // Магістеріум. Історичні студії. 2007. Вип. №28. С. 55–58.
35. Тодоров І., Тодорова Н. Українсько-німецькі відносини в контексті історії і геополітики // Збірник наукових праць. Вип. 1 (22), 2019. С. 30–44.
36. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами: Закон України від 10.11.1994 р. № 237/94-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text (дата звернення: 27.05.2023).
37. Халаджи В. В. Європейська політика сусідства: роль та місце України. К.: Науковий світ, 2012. 218 с.
38. Харлан Г. О. Зовнішньополітичні орієнтири ФРН у східноєвропейській політиці Г. Шредера (1998–2005 рр.) // Український історичний збірник. 2014. Вип. 17. С. 235–243.
39. Харлан Г. О. Нова східна Європа в суспільно-політичному дискурсі ФРН (2004–2017 рр.) // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. 2018. Вип. 27. С. 295–313.
40. Харлан Г. О. Роль ФРН у реалізації Європейської політики сусідства та програми «Східне партнерство» ЄС щодо України (2004–2019) // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. 2019. Вип. 28. С. 275–298.
41. Харлан Г. О. Україна в східноєвропейській політиці Федеративної Республіки Німеччина (1990-2014 рр.): дис. канд. іст. наук : 07.00.02 / Інститут історії України НАН України. Київ, 2016. 238 с.

42. Харлан Г. О. Україна в східноєвропейській політиці Федеративної Республіки Німеччина (2005–2015 рр.) // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки: міжвід. зб. наук. пр. Вип. 25, 2016. С. 86–106.
43. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору: від 11.07.1997 р. № 127 (1627) // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002#Text (23.05.2023).
44. Хімяк А. В. Роль ФРН у врегулюванні російсько-українського конфлікту // Гілея: науковий вісник. 2017. Вип. 124. С. 335–340.
45. Шевчук А. Політичний вимір українсько-німецьких відносин на початку XXI ст. // Науковий блог: Національний університет «Острозька академія». URL: <https://naub.oa.edu.ua/2019/politychnyj-vymir-ukrayinsko-nimetsk/> (дата звернення: 25.05.2023).
46. Щодо тенденцій у зовнішній політиці нового уряду Німеччини: Аналітична записка // Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosini/schodo-tendenci-y-u-zovnishniy-politici-novogo-uryadu> (дата звернення: 15.05.2023).
47. Bundeskanzlerin Angela Merkel 2005–2021 // Der Bundeskanzler. URL: <https://www.bundeskanzler.de/bk-de/aktuelles/bundeskanzlerin-angela-merkel-2005-2021-2045938> (дата звернення: 18.05.2023).
48. Deutschland in der EU // Deutsche Botschaft Kiew. URL: <https://kiew.diplo.de/ua-de/themen/politik/europa> (дата звернення: 03.05.2023).
49. Die transatlantischen Beziehungen sind wichtiger denn je // Bundesministerium der Verteidigung. URL: <https://www.bmvg.de/de/aktuelles/die-transatlantischen-beziehungen-sind-wichtiger-denn-je-5560600> (дата звернення: 23.05.2023).
50. Die Vereinten Nationen // Bundesministerium der Verteidigung. URL: <https://www.bmvg.de/de/themen/verteidigung/multinationale-zusammenarbeit/un> (дата звернення: 20.05.2023).
51. Flucht und Migration // Auswärtiges Amt. URL: <https://www.auswaertigesamt.de/de/aussenpolitik/krisenpraevention/migration> (дата звернення: 17.05.2023).

52. GSVP Gemeinsame Sicherheits- und Verteidigungspolitik: Sicherheits- und Verteidigungspolitik in der EU // Bundesministerium der Verteidigung. URL: <https://www.bmvg.de/de/themen/sicherheitspolitik/gsvp-sicherheits-verteidigungspolitik-eu> (дата звернення: 19.05.2023).
53. K. Larres, R. Wittlinger. Fragile Friendship: German-American Relations in the Twenty-First Century // German Politics. 2018. С. 152–157.
54. K.Sahin. Germany Confronts Russian Hybrid Warfare. Carnegie Europe, 2017. URL: <https://carnegieeurope.eu/2017/07/26/germany-confronts-russian-hybrid-warfare-pub-72636> (дата звернення: 05.05.2023).
55. NATO // Auswärtiges Amt. URL: <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/regelbasierte-internationale-ordnung/nato> (дата звернення: 13.05.2023).
56. Rechtsstaatsförderung // Auswärtiges Amt. URL: <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/krisenpraevention/rechtsstaatsfoerderung/2245908> (дата звернення: 13.05.2023).
57. Regelbasierte internationale Ordnung // Auswärtiges Amt. URL: <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/regelbasierte-internationale-ordnung> (дата звернення: 25.05.2023).
58. Stephan Bierling. No more «Sonderweg»: German foreign policy under Chancellor Merkel. Regensburg, 2006. С. 9–12.
59. Umsetzung der Leitlinien der Bundesregierung: Krisen verhindern, Konflikte bewältigen, Frieden fördern // Auswärtiges Amt. URL: <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/krisenpraevention/leitlinien-krisen/217444> (дата звернення: 20.05.2023).
60. Vertragliche Grundlagen // Auswärtiges Amt. URL: <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/europa/institutionen/grundlagen-node> (дата звернення: 15.05.2023).